

Türkiye-Macaristan İlişkilerinde İtalya'nın Rolü (1928-1933)¹

Emre SARAL

Araş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
E-Mail: saral@hacettepe.edu.tr

Geliş Tarihi: 20.04.2017 Kabul Tarihi: 22.05.2017

ÖZ

SARAL, Emre, **Türkiye-Macaristan İlişkilerinde İtalya'nın Rolü (1928-1933)**, CTAD, Yıl 13, Sayı 25 (Bahar 2017), s. 155 – 181.

İtalya, Balkanlar'da kendine rakip gördüğü Fransa'nın Yugoslavya ile 1927 yılında oluşturduğu ittifaka karşılık, Türkiye Macaristan ve Yunanistan'ın dahil olduğu karşı bir blok oluşturmak için girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda öncelikli olarak Trianon Antlaşmasının dayattığı haksız ve ağır hükümler sonucu revizyonizm yanlısı olan Macaristan'ı yanına çekmek istemiştir. İçinde bulunduğu uluslararası izolasyonu kırmak için arayış içinde olan Budapeşte, Roma ile ittifaka sıcak bakmıştır. İtalya, Türkiye-Macaristan ilişkilerinin gelişiminde de belirleyici rol oynamıştır. İtalyan devlet adamlarının girişimleriyle Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Macar Başbakanı Kont István Bethlen, 1928 yılında ilki Milano'da ikincisi ise Budapeşte'de olmak üzere iki sefer bir araya gelmiştir. Bu görüşmelerin sonucunda iki ülke arasında 1929'da saldırmazlık ve hakemlik anlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayı Macar Dışişleri Bakanı Lajos Walko ve Başbakanı Bethlen'in 1930'da gerçekleştirdiği bir dizi Ankara ziyareti takip etmiştir. Macaristan, İtalya'nın teşvikiyle, ikili ilişkilerinde sorunlar yaşayan Türkiye ve Yunanistan arasında oynadığı arabuluculuk rolü ile 1930'larda yaşanan Atina-Ankara yakınlaşmasına katkıda bulunmuştur. 1928-1933 senelerini kapsayan bu uzlaşma arayışları

---

¹ Bu makale künyesi verilen doktora tez çalışmasından türetilmiştir: Emre Saral, *Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2016.

sonucunda İtalya'nın arzuladığı üçlü blok kurulamamış; bunun yerine, 1934 senesinde İtalya'nın nüfuzunun olmadığı, Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'nın dahil olduğu Balkan Antantı kurulmuştur. Balkanlar'da İtalya'nın arzu ettiğinin aksine yaşanan bu gelişmeler Türk-Macar ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu çalışmada, Macar arşiv belgelerinin ışığında Türk-Macar siyasi ilişkilerinde İtalya'nın oynadığı rol irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Macaristan, İtalya, Balkanlar, iki savaş arası dönem.

ABSTRACT

SARAL, Emre, **The Role of Italy in the Relations between Turkey and Hungary (1928-1933)**, CTAD, Volume 13, Issue 25 (Spring 2017), pp. 155-181.

Italy attempted to form a counter bloc, including Turkey, Hungary and Greece against the alliance of 1927 between France and Yugoslavia, which were rivals of Italy in the Balkans. In order to achieve this, primarily, it aspired to gain support of Hungary which is in favour of revisionism in consequence of the unfair and harsh terms of the Trianon Treaty. Budapest, seeking ways to break its international isolation, leaned towards a possible alliance with Rome. Italy was also a determinant factor in the development of the relations between Turkey and Hungary. With the initiatives of the Italian statesmen, Tevfik Rüstü Aras, the Turkish foreign minister and Count István Bethlen, the Hungarian premier, had meetings twice in 1928, first in Milano, then in Budapest. In consequence of these meetings, a non-aggression and arbitration pact was signed between the parties in 1929. Afterwards, Lajos Walko, the Hungarian foreign minister, and Bethlen, the Hungarian premier, paid official visits to Ankara in 1930. With the support of Italy, Hungary contributed to the thaw between Athens and Ankara in 1930s with the mediation role between Turkey and Greece who had problems in their bilateral relations. In consequence of these reconciliation efforts between 1928 and 1933, a tripartite bloc aspired by Italy could not have been established. Instead, the Balkan Pact was formed including Turkey, Greece, Yugoslavia and Romania without any Italian influence in 1934. These developments that can be regarded as against the Italian interests affected the Turkish-Hungarian relations negatively. This study examines the role of Italy in the political relations between Turkey and Hungary in the light of the Hungarian archival sources.

Keywords: Turkey, Hungary, Italy, Balkans, inter-war period

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nı fiilen sona erdiren 1918 senesinde yapılan mütarekelerin² hükümleri uyarınca kesilen Türk-Macar ilişkileri 1923 senesi sonunda yeniden tesis edilmiştir. 18 Aralık 1923 tarihinde bir dostluk antlaşmasının imzalanması³ ve 1924'te karşılıklı elçiliklerin açılmasının ardından

² Türkiye için Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918); Macaristan için Padova Mütarekesi (3 Kasım 1918).

³ Emre Saral, "Türkiye-Macaristan Dostluk Antlaşması (18 Aralık 1923)", *Halil İnalçık Armağanı - III Tarih Araştırmaları*, Ed. Ahmet Özcan, Doğubatı Yayınları, Ankara, Ocak 2017, s.169-170.

kademeli olarak gelişen Ankara-Budapeşte ikili ilişkilerinde İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar dostluk havası hâkim olmuştur. Bu dönemdeki Türkiye-Macaristan ilişkilerini siyasî açıdan dört alt-dönemde ele almak mümkündür. İlk dönem ilişkilerin kayda değer olayı, millî mücadele sırasındaki cılız temasların ardından, 1923 senesi Ocak ayı içerisinde Macar hükümetinin Jenő Ruzskay isimli temsilcisini Anadolu'ya göndermesi ve iki tarafın bu yolla gizli siyasî müzakerelerde bulunmasıdır. Bu erken dönem temaslar bir netice vermemiş olsa da gelecekteki Türk-Macar ilişkilerinin temellerini atması açısından önemlidir.⁴ Başlangıç dönemini, iki ülkenin de dış siyasette uluslararası gelişmelere göre tavır takınarak kendilerine sistemde yer aradıkları 1928 yılına kadar sürecek bir uzlaşma dönemi (1924-1928) izlemiştir. Uzlaşma dönemini samimiyet dönemi (1929-1933) izlemiştir. Bu dönemde iki ülke ilişkileri üst düzeyde bir seyir izlemiş; uzun siyasî müzakerelerin gerçekleştiği bu dönemde tarafların başbakan ve dışişleri bakanları birbirlerine karşılıklı ziyaretlerde bulunmuştur. Statüko yanlısı Türk ve revizyonist Macar devlet adamlarının müzakerelerde sonuç alamamaları neticesinde ise ilişkilerde mesafe dönemine girilmiştir (1934-1939). Her ne kadar savaşa doğru hızlı adımlarla gidilen son dönemde iki başkentten beklentilerinde ayrışmalar yaşansa da hükümetler arasındaki mevcut iyi ve dostane ilişkilerin bozulmamasına özen gösterilmiştir.

Yukarıda alt dönemlere ayrılan iki savaş arası dönemdeki Türkiye-Macaristan ilişkilerinin seyrini belirleyen en önemli dinamiklerden biri İtalya'nın Balkanlar'a yönelik siyaseti olmuştur. Türkiye açısından değerlendirildiğinde, İtalya Balkanlar ve Akdeniz coğrafyasında Ankara'nın iki savaş arasındaki dönemde en temkinli yaklaştığı ülke olmuştur. Millî Mücadele sırasında TBMM hükümetiyle anlaşan İtalya, Anadolu'daki çıkarlarını daha ziyade barış ortamında elde edilecek ekonomik ayrıcalıklarda aramış ve Anadolu hükümeti ve Yunan devleti arasında barış antlaşmasının imzalanmasının hızlandırılması için çabalamıştır.⁵ İtalya, TBMM ile yardımlarına karşılık olarak kendisine ekonomik imtiyazlar veren bir antlaşma imzalamak istemiş; fakat Ankara böyle bir antlaşma imzalamaya yanaşmamıştır. Millî Mücadele sırasında Ankara ile uzlaşan Roma'nın Türk tarafıyla arası Mussolini ve faşist partinin iktidara gelmesinin ardından 1924 yılı itibarıyla bozulmaya başlamıştır. Balkanlar'da Yugoslavya ile rekabet halindeki İtalya, Yunanistan'ın desteğini kazanmak istemiştir. İtalya'nın rakibi Fransa ise, aralarında anlaşmazlık bulunan Yugoslavya ile Yunanistan'ın yakınlaşmasını teşvik edecek bir siyaset izlemiştir. Fransa'nın Suriye konusunda Türkiye ile yaşadığı anlaşmazlık, Türkiye'nin İtalya ile sorunlarını halletme yoluna gitmesini gerektirmiştir. Şükrü Kaya, Hariciye Vekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada bu durumu şöyle ifade etmiştir:

⁴ Pergel Antal, "A Török fűggetlenségéi Háború", *Rubicon*, 2010/10, s.63.

⁵ Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika Cilt I*, TTK, Ankara, 3. Baskı, 1995, s.167-168.

*“İtalya zimamdarını, İtalya muharrirleri kendileri için Anadolu’yu mukarrer biliyorlar. Bu zihniyetleridir ki, İtalyanları bize düşman etmiştir. İtalyanlar bize düşman değildir. Fakat zihniyetleri düşmandır.”*⁶

Üzerinde durulması gereken bir başka husus da Türk-İtalyan ve Türk-Macar ilişkilerinin bu dönemde birbirine paralel bir seyir izlemesidir. Türkiye, İtalya ile yakınlaştığı dönemlerde Macaristan ile de yakınlaşmış; benzer şekilde İtalya ile arasına mesafe koyduğu dönemlerde Macaristan ile olan ilişkilerinde de mesafeli olmuştur. İtalya ile Macaristan’ın 1920’li yılların ikinci yarısından itibaren artan yakınlaşmaları ve işbirliğinin temelleri Paris Konferansı’na kadar götürülebilir. Paris Barış Konferansı’nın sonuçlarından memnun olmayan İtalya aynı konferans neticesinde topraklarının üçte ikisini kaybeden Macaristan’ı potansiyel bir müttefiki olarak görmüştür.⁷ İtalyan hükümeti, başlangıçta Macaristan’dan savaş tazminatı talep eden Fransa’nın iddiasını desteklemektedirken 1922 yılının sonbaharında Mussolini’nin iktidara gelmesiyle Macaristan’a yakın durmaya başlamıştır. Macar Başbakanları Kont Bethlen ve daha sonra Gyula Gömbös, çok defa Roma’ya gitmişlerdir. İtalyan Hariciye Vekilleri Budapeşte’yi ziyaret etmişlerdir. 1936’da Macar Kral Naibi Amiral Horthy Roma’ya ve Napoli’ye gitmiş; bir sene sonra 19-22 Mayıs 1937’de İtalyan Kralı III. Viktor Emmanuel ve eşi Macar payitahtında ağırlanmışlardır. Böylece iki ulus birbirlerini en üst düzeyde onurlandırmıştır. İki ülke arasında kültürel alanda da işbirliği yapılmıştır: Macaristan’da İtalyan dilinde eğitim veren okullar açılmıştır. 1927’de Roma’da Macar Akademisi; 1943’te Budapeşte’de İtalyan Kültür Enstitüsü kurulmuştur. İtalyan basınında Macaristan hakkında hep iyi haberler çıkmış; uluslararası siyaset sahasında Macaristan’ın Trianon Antlaşması ile yaşadığı kayıplardan söz edilmiştir. Başbakan Mussolini ise Macaristan’da popüler bir şahsiyet haline gelmiştir. Macaristan’daki İtalyan etkisi ise eskiye dayanır. Macaristan’da her zaman İtalyan kökenliler yaşamıştır. İtalyan Kraliyet Konsoloslugu, daha sonra elçilik diplomatlarının yanında öğretmenler, subaylar ve sıradan işçiler Budapeşte’nin İtalyan kolonisini oluşturmuşlardır. Bir dönem İtalyan dış siyasetini yönlendirmiş Carlo Sforza, 1910-1911 senelerinde Budapeşte Başkonsoloslugu’nda görev yapmıştır.⁸

1920’li yılların ikinci yarısı ve 1930’lu yılların başında İtalya, özellikle Balkanlara yönelik siyasetinde Türkiye ve Macaristan’a önemli roller biçmiştir.

⁶ 4 Şubat 1341, İçtima 47, Celse 2, TBMM Gizli Celse Zabıtları Cilt IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s.473.

⁷ Ferenc Pölöskei, “Hungary’s International Position in the 1920’s”, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Ed. Ignác Romsics, War and Society in East Central Europe vol. XXXIII, 1995, s.114.

⁸ Andreides Gábor, “Fegyverszünnettől megszállásig: az olaszországi események magyarországi hatása 1943-1944-ben (Mütarekeden İlgale: 1943-1944’teki İtalyan olaylarının Macaristan’a etkisi)”, *Múltunk (Geçmişimiz)*, Cilt 55, Sayı 2, 2010, s.208-209.

İtalya, bu iki devleti ve Yunanistan'ı birbirlerine yakınlaştırarak Tuna Havzası ve Balkanlar'da Fransa'nın himayesindeki Küçük İtilâfa⁹ karşı denge sağlamak için kendi güdümünde bir blok yaratmak istemiştir. Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşti (Aras) Bey'in 1928 yılında Milano'ya yaptığı ziyaret, iki ülke arasında 30 Mayıs 1928 tarihinde Roma'da imzalanan Tarafsızlık, Uzlaşma ve Yargısal Çözüm Antlaşması ve 30 Mayıs 1929 tarihinde Ege Adaları'nın statüsü üzerine imzalanan protokol ile konunun Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'na gönderilmesi bunların sonucudur.¹⁰ Türkiye ile İtalya arasında imzalanan bu antlaşmalar, iki ülke ittifakı yolunda atılmıştır. Mussolini bu oluşuma müttefiki Macaristan'ı da katmak istemiş; Kont Bethlen'i Türkiye ve Yunanistan ile müzakere yürütmeye teşvik etmiştir. Bahsi geçen bu gelişmelerin neticesinde, Mussolini'nin tasarladığı İtalyan-Türk-Yunan-Macar üçlü paktı oluşmamıştır. Ankara'nın temkinli siyasetinin bu duruma katkısı büyüktür. Bölgede barışın ve istikrarın teminini isteyen Türkiye, İtalya ve Fransa'nın aralarındaki rekabetin Balkan ülkelerini yutacağı düşüncesiyle bu mücadeleden uzak durmuştur.¹¹

Bu çalışma, Türk-Macar ilişkilerinde 1928-1933 yılları arasında cereyan eden yakınlaşma ve uzlaşma arayış sürecini, İtalya'nın ana hatlarıyla ifade edilen Balkanlar'a yönelik siyaseti bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu dönem, Türk ve Macar heyetlerin yoğun bir şekilde gerçekleştirdikleri karşılıklı üst düzey ziyaretler ve siyasî müzakerelere sahne olmuş; bu müzakerelerde büyük devletlerin ve bölgesel aktörlerin Balkan siyasetlerine yönelik kapsamlı değerlendirmeler yapılmıştır. Türkçe literatürde iki savaş arasındaki dönemde Türk-Macar, Türk-İtalyan siyasî ilişkilerine temas eden çalışmalar mevcuttur.¹² Bu çalışma ise, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere çeşitli dış temsilciliklerden gönderilmiş Macar diplomatik raporlarından elde edilen bulguları, Türk arşiv

⁹ Küçük İtilaf, Orta Avrupa'da Macaristan'ı çevrelemek üzere komşuları Romanya, Yugoslavya ve Çekoslovakya tarafından Fransa'nın himayesinde kurulmuş bir bloktur.

¹⁰ İlhan Uzel, "Batı Avrupa'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1. 1919-1980*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 11. Baskı, 2005, s.293-294.

¹¹ Dilek Barlas, *Etatism and Diplomacy in Turkey, Economic and Foreign Policy Strategies in an Uncertain World, 1929-1939*, Brill, Leiden, 1998, s.137.

¹² Melek Çolak, "Macaristan'da Revizyonizm ve Balkan Paktı Çerçevesinde Türkiye-Macaristan İlişkileri (1932-1938)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl 4, Sayı 8, 2005, s.1-14; "Atatürk Döneminde Türkiye-Macaristan İlişkileri (1923-1938)", *Atatürk Haftası Armağanı*, Sayı 31, Kasım 2004, s.47-54; Yücel Namal, *Türk Kaynakları Işığında Türk-Macar İlişkileri (1923-1950)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013; Ahmet Özgiray, "Türkiye - Macaristan Siyasi İlişkileri (1923-1938)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 12, 1997, s.75-80; Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü", *Türkler Cilt 16*, Der. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.661-672; Dilek Barlas, "Friends or Foes? Diplomatic Relations between Italy and Turkey, 1923-36", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 36, No. 2, May 2004, s.231-252.

belgeleri ve sair ikincil kaynaklar ile karşılaştırarak bir sonuca ulaşmaya ve mevcut literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

İtalya'nın Dış Siyasetinde Türkiye

İngiltere ve Fransa, müttefikleri İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki yardımını küçümseyerek savaştan önce bu devlete yönelik toprak vaatlerini yerine getirmemişlerdir. Bu nedenle İtalya, Paris Barış Konferansından memnuniyetsiz ayrılmış; kendisini savaşta yaptığı fedakârlıkların karşılığını almamış saymıştır. Bu kırgınlık, kuvvetli bir hükümetin İtalya'nın dışarıdaki itibarını iade edeceği düşüncesiyle faşizmin iktidara gelmesinde rol oynamıştır. İki savaş arasındaki dönemde faşizmin güttüğü dış siyasetin ayırıcı özelliği bu saik olmuş; savaş sonu kurulan düzenin değiştirilmesi İtalya'nın siyasetinin çekirdeğini teşkil etmiştir: Adriyatik'e hâkim olmak, Yunanistan'ı nüfuzu altına almak, Anadolu'ya kadar uzanmak, Akdeniz'deki durumunu kuvvetlendirmek ve Afrika'da sömürgelerini genişletmek İtalya'nın siyasetinin parçalarıdır.¹³

Avrupa kıtasında Almanya'yı yalnızlaştırmak ve kıtada kendi siyasî ve ekonomik hegemonyasını kurmak isteyen Fransa ile Balkanlar, Tuna Havzası ve Doğu Akdeniz'e nüfuz etmek isteyen İtalya arasında bir rekabet yaşanmıştır. Fransa, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki nüfuzunu korumak için Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya ile ayrı antlaşmalar imzalamış; olası bir Macar yayılmacılığına karşı bu devleti çevrelemek için kurulan Küçük İtilâf'a destek vermiştir. İtalya, Tuna Havzası ve Balkanlar'daki Fransız nüfuzunu çıkarlarına aykırı görmüş; bu nüfuzu azaltmak için özellikle Akdeniz havzasında büyümeyi hedeflemiştir. Adriyatik ve Balkanlar'a da hâkim olmak isteyen bu devleti Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın (1929 yılından itibaren Yugoslavya) varlığı engellemiştir. İtalya, buraya yönelik olarak Almanya'nın etkisini yitirdiği Tuna Havzası'nda yeni nüfuz gücü olarak ortaya çıkmak ve Adriyatik'te Yugoslavya'yı olabildiğince zayıf bırakmayı amaçlamıştır. Bunun için de başta Macaristan olmak üzere Yugoslavya haricindeki tüm bölge devletleriyle dostane bir siyaset izlemiştir. Bu bağlamda, Küçük İtilâf devletleriyle yakınlaşarak 1924 yılında Çekoslovakya, 1926 yılında da Romanya ile bir dostluk antlaşması imzalamıştır.¹⁴ İtalya, sadece Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'ın işbirliği ile Yugoslavya'yı çevrelemek istemekle kalmamış; aynı zamanda Orta Avrupa'da nüfuz sahibi olmak için Avusturya'yı da desteklemiştir.¹⁵

¹³ Rıfki Salim Burçak, "İtalyan Politikasının Beş Yılı (1935-1939)", *SBF Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 1943, s. 473.

¹⁴ Emre Saral, "Kitap Değerlendirme: Hornyák Árpád, Magyar-Jugoszláv Diplomáciai Kapcsolatok 1918-1927 [Macar-Yugoslav Diplomatik İlişkileri 1918-1927], Újvidék [Novi Sad], Forum Könyvkiadó, 2004", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 48, 2015, s.183.

¹⁵ Mustafa Türkes, *Turkish-Balkan Relations in the Light of the Balkan Entente 1930-1934*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Manchester, 1990, s.45. İtalya'nın bu ikinci

Türkiye, 1927 senesine kadar İtalya'nın Balkanlar'daki faaliyetlerini endişeyle izlemiştir. Türk liderler, İtalya'nın Balkan devletlerine yönelik saldırgan tavrının Türkiye'yi de kaçınılmaz olarak etkileyeceğine inanmışlardır. Dolayısıyla bölgeye yönelik iki siyaset izlemişlerdir. Bunlardan ilki, bir Balkan Lokarnosu geliştirmek; ikincisi ise Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından formüle edilen “*Balkanlar Balkan halklarıdır*” parolası çizgisinde bir anlaşmaya varmak olmuştur. 1926 senesinde Bükreş'teki tam yetkili Türk elçisi Hüseyin Rağıp (Baydur) Romanya Dışişleri Bakanı Duca'ya olası bir Balkan işbirliği projesi teklifinde bulunmuştur.¹⁶

Türkiye ile İngiltere arasındaki Musul Meselesi, Türk-İtalyan ilişkilerinin seyrini etkileyen ikinci gelişme olmuştur. Musul anlaşmazlığını İtalya'nın Anadolu'daki kolonyal rüyasını gerçekleştirmek için bir fırsat olarak gören Mussolini'nin siyaseti karşısında Ankara, Musul'dan istifade ederek İtalya'nın Anadolu'ya askerî birlik sevk etmesi riskine karşı teyakkuza geçmiştir.¹⁷ Musul Meselesinin halli, Fransa ile ilişkilerin düzelmesine yol açtığı gibi, İtalya ile devam eden gerginliğin kalkmasını da sağlamış ve İtalya'nın, kâh İngiltere ile anlaşarak, kâh Yunanistan ile ittifak ederek Türkiye topraklarına karşı tecavüze geçmek niyetinde olduğu hakkındaki söylentilere son vermiştir.¹⁸

İtalya'yı Türkiye ile ilişkilerini gözden geçirmeye sevk eden başlıca sebep, Arnavutluk'ta takip ettiği siyaset yüzünden bu ülkenin sırtını Fransa'ya dayayan Yugoslavya ile ilişkilerinin gerginleşmesi olmuştur. Paris-Belgrad ittifakının yanı sıra Yugoslav Parlamentosu, 20 Temmuz 1925'te İtalya ile imzalanan Nettuno Sözleşmelerini de onaylamayı reddetmiştir.¹⁹ Bu şartlar altında İtalya, Macaristan, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye ile münasebetlerine yeni düzen vermekte fayda görmüştür. Türkiye toprakları üzerinde Birinci Dünya Savaşı'ndan intikal eden emelleri her ne olursa olsun, Türk devletinin gittikçe kuvvetlenmekte olan durumu karşısında bu emelleri zorla elde edemeyeceğini anlayan Mussolini, Ankara'ya karşı bir dostluk siyaseti takip etmeye karar vermiştir.²⁰ Mussolini, Doğu Akdeniz'in iki kuvvetli devleti olan Türkiye ve Yunanistan ile iyi münasebetler kurarak bu bölgede bir Akdeniz bloku tesis etmek amacını gütmüştür. Yalnız o sırada Ankara ile Atina arasındaki münasebetler henüz bir düzene sokulamamış olduğundan üçlü bir blok

---

siyaseti, kendisini 1930'lu yılların ortasından itibaren Almanya ile doğrudan anlaşmazlığa düşürecektir.

¹⁶ Barlas, agm., s.235.

¹⁷ agm., s.236.

¹⁸ Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasî Tarih (1919-1939)*, SBF Yayınları No:30-12, Ankara, 1953, s.198.

¹⁹ Barlas, agm., s.238.

²⁰ Esmer, *age.*, s.199.

kurulamamıştır.²¹ İtalya, Korfu meselesinde kendisiyle anlaşmazlığa düşen Yunanistan'ın aksine Türkiye ile 1921 yılından beri doğrudan bir anlaşmazlık yaşamamıştır. Ankara, Slav kökenli Belgrad ile Balkanlar'da işbirliği yapmaya da o kadar meyilli olmamıştır. Slav kökene sahip olmayan diğer bölge devleti Romanya'nın aksine Fransa'nın güdümündeki Küçük İtilaf'ın da bir üyesi değildi. Coğrafi olarak da Akdeniz'den Karadeniz'e uzanan konumuyla Ortadoğu ile Asya'ya açılan kapı hususiyetine sahipti.²² Tüm bu özelliklerinden ötürü, 1928 senesi Nisan ayında İtalyan Dışişleri Müsteşarı Dino Grandi, Tevfik Rüştü Aras'ı Türk tarafının endişelerini gidermek ve ilişkileri geliştirmek amacıyla Milano'ya davet etmiştir. Bu üst düzey ziyaret, Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin değişimine katkıda bulunmuştur. Bu ziyarette iki devlet adamı arasında görüşülen meselelerin ana hatlarını Türkiye'nin Belgrad Büyükelçisi İnyetullah Cemal (Özkaya) Bey, Macar Elçilik Müsteşarı Wodianer'e aktarmıştır. Buna göre, artık askerî savunma hatlarının kusursuzluğundan ötürü İtalya'nın Türkiye'ye denizden olası bir saldırısı hüsrarla sonuçlanırdı. Türk diplomata göre, geriye iki ihtimal kalıyordu. Bunlardan biri, İtalya'nın Yunanistan ile ittifak yaparak Trakya'ya saldırması, İstanbul'u işgal etmesi ve burayı askerî bir üs olarak kullanarak Anadolu'ya ilerlemeleri. Burada diğer büyük devletlerin İtalya'nın böyle bir girişimine müsaade etmeyeceklerini hesaba katan Türk yetkiliye göre, diğer ihtimal ise Suriye'nin İtalya'nın mandası haline gelmesidir. Bu da hem Fransa rıza göstermeyeceği hem de Arap kabilelerle uğraşmak durumunda kalacakları için beklenmemektedir. Mussolini, bu durumu Aras'a bizzat kendisi ifade etmiştir.²³

İtalyan yetkililer, Milano'da Yunanistan Dışişleri Bakanı Michalikopoulos ile de buluşmuşlardır. İtalyan devlet adamlarının Türk ve Yunan resmi yetkililerini aynı anda ağırlamaları tesadüf değildir. Kendileri Yunanistan'ın ileride İtalya ve Türkiye'nin Paris ve Belgrad'a karşı olası bir işbirliğinde buna katılıp katılmayacağını görmeyi amaçlamışlardır. Bu amaca ulaşmak için, İtalyan devlet adamları sadece Türkiye ile Yunanistan ilişkilerini geliştirmeye çalışmamış, aynı zamanda aralarındaki farklılıkların giderilmesine de katkıda bulunmak istemişlerdir. Milano buluşmasının Lozan sonrası sorunların çözümü ve İtalyan stratejisinin gerçekleştirilmesi için ilk adım olduğu söylenebilir.²⁴

Türkiye ile anlaşmasının ardından Yunanistan ile de 23 Eylül 1928'de aynı mahiyette bir antlaşma imzalayan İtalya, iki memleket arasında ahali mübadelesinden doğan görüş ayrılıklarını bertaraf etmeye çalışarak bu

²¹ Reşat Sagay, *XIX ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 110, İstanbul, 1972, s.262.

²² Barlas, agm., s.239.

²³ MNL OL K 63 210. bağ Belgrad'dan 12 Nisan 1928 tarih 102/pol. sayılı rapor.

²⁴ gös.yer.

hareketinde başarı sağlamış ve Türklerle Yunanlıların uzlaşmasında etkili bir rol oynamıştır.²⁵

Macaristan'ın Dış Siyasetinde İtalya

Birinci Dünya Savaşı'nın ertesinde Paris Barış Konferansı neticesinde kurulan düzenden başından beri memnun olmayan ve doğal kaynaklar açısından diğer galip devletlere nazaran daha fakir konumdaki İtalya, yeni düzenden hoşnutsuz diğer bir devlet olan Macaristan'ı doğal müttefiki olarak görmüştür. İtalya, 1920'li yılların ortasından başlayarak Orta ve Doğu Avrupa'ya ve Macaristan yönüne açılmaya başlamıştır. 1927 senesi, Macar dış siyaseti için içeride güvenin tesis edilmiş, ekonomide istikrarın sağlanmış olması açısından bir kırılma noktası teşkil etmektedir; keza, artık ülke dış siyasete öncelik verebilecektir.²⁶ Böylece Macar hükümeti barış antlaşmalarının adil bulmadığı yönlerinin düzelmesi için sesini yükseltmeye başlamış; diğer bir deyişle revizyonist kampa katılmıştır. Bu dönem, Macar dış siyasetinin İtalya ve Mussolini'ye yakınlaştığı devre olmuştur.

Balkanlar'da bir Yugoslav devletinin kuruluşu İtalya'nın çıkarlarına aykırıydı ve bu yüzden İtalya, Macaristan'ı Yugoslavya'ya karşı bir denge unsuru olarak kullanmak istemiştir.²⁷ Bunun için de başta Macaristan olmak üzere Yugoslavya haricinde tüm bölge devletleriyle dostane bir siyaset izleme taraftarı olmuştur. Bu da bir tarafta İtalya ile Macaristan'ı birbirine yakınlaştırmıştır.²⁸ Macaristan, diğer taraftan 1925-1926 seneleri arasında komşusu Yugoslavya ile yakınlaşmıştır. Macar Devlet Başkanı Horthy tarafından da desteklenen bu planın amacı Macar yetkililerin nezdinde Küçük İtilâfı dağıtmak olmuştur. Belgrad ise Küçük İtilâfa karşı yükümlülüklerini ihlal etmeksizin bir saldırmazlık paktı imzalamayı amaçlamıştır.²⁹ İtalya, başlangıçta bu müzakereleri desteklemiş; hatta kendisi de buna katılmak istemiştir. Ancak Arnavutluk'taki İtalyan nüfuzunun artmasından ötürü İtalyan-Yugoslav ilişkileri bozulmuştur.³⁰ Mussolini, bunun üzerine Başbakan Kont Bethlen'e İtalya'nın Macar-Yugoslav yakınlaşmasına karşı çıktığını söyleyerek bunun yerine kendileriyle işbirliği yapmaları teklifini getirmiştir. Versay sisteminden memnun olmayan güçlü bir hami sunmasından ötürü Macar hükümeti bu teklife kayıtsız kalmamıştır. Bu

²⁵ Sagay, agm, s.263.

²⁶ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy (1919-1945)*, Akademiai Kiado, Budapest, 1978 s.83-88.

²⁷ Margaret McMillan, *Paris 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayn Hikâyesi*, Çev. Belkis Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2003, s.256.

²⁸ Zsuzsa Nagy, "Italy and Hungary at the Time of the Paris Peace Conference, 1919", *Der. Romsics, age*, s.101.

²⁹ Pölöskei, agm, s.116.

³⁰ Halil Özcan, *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.174-197.

İtbarla, Kont Bethlen, Yugoslav Başbakanı Pasić'le süren müzakereleri keserek İtalya ile 5 Nisan 1927 tarihinde bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalamıştır.³¹ Bu anlaşma, Macaristan'ın dış siyasetteki yönünü tayin etmesi açısından önemlidir. Macar Dışişleri Bakanı Lajos Walko, önce Macaristan'ın İtalya ile işbirliğine gitmesinin menfaatlerine uygun olduğunu ama bunun kendilerini bağımsız hareket etme ilkelerinden saptırmayacaklarını ifade etse de³² Macar dış siyaseti zamanla İtalyan eksenine girmekten kurtulamamıştır.

Kont Bethlen, Macaristan'ın dış siyasetinde İtalya'ya yakınlaşmasının sebeplerini 1930 senesinde gerçekleştirdiği Ankara ziyaretinde İsmet Paşa'ya ve Tefvik Rüştü Bey'e ilk ağızdan şu şekilde izah etmiştir: Macaristan'daki uluslararası askerî denetimin kaldırılması ve Macaristan'ın dış temsilciliklerine askerî ataşe gönderebilmesi; 1920 senesinde Sopron şehrinin statüsünü belirleyecek halkoylamasının Macaristan lehine sonuçlanması; Macaristan'ın ödemekle yükümlü olduğu savaş tazminatının 1943 senesine kadar taksitlendirilmesi; Milletler Cemiyeti'nden aldığı borçlarının yeniden yapılandırılması; Macaristan'ın Avusturya sınırında yer alan Szentgotthárd şehrinde Macaristan hesabına bulunan kayıtsız silahlar meselesinin halli; Küçük İtilaf'ın Macaristan'a yönelik şiddetli siyasetinin yumuşatılması; Romanya'da yaşayan Macar kökenli tebaanın çifte vatandaşlık meselesinin (optans) halli.³³ Bu uluslararası meselelerin çözümünde İtalya, Macar hükümetini desteklediği için Macar yetkililer, İtalyan hükümetine itimat etmiştir.

Aras ile Kont Bethlen'in Milano Görüşmesi (3 Nisan 1928)

İtalya'nın Milano şehri 3 Nisan 1928 günü Türk ve Yunan Dışişleri Bakanlarını ağırlamıştır. Milano'nun konukları sadece bu iki devlet adamıyla sınırlı kalmamıştır. Macaristan Başbakanı Kont Bethlen de Milano'ya kamuoyundan gizli tutulan bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Mussolini, burada buluştuğu Macar Başbakan ile "*Türkiye, Yunanistan ve İtalya'nın birbirlerine başka devletlerin saldırabileceği ihtilaflara girmeleri halinde tarafsız kalmayı söz verecekleri*"ni öngören bir üçlü pakt üzerinde müzakere etmiştir. İtalyanların güdümünde bir Balkan bloğu yaratarak Yugoslavya'yı çevreleme siyasetine Macar Başbakan da Küçük İtilaf'ı zayıflatma potansiyelinden ötürü sıcak bakmıştır. Bunun için,

³¹Ağ 1927 évi Országos Törvénytar (1927 Senesi Diřtur), Budapest, 1931, s. 731-733. Fransa da 10 Haziran 1926'da Romanya ve 11 Kasım 1927'de Yugoslavya ile bir ittifak anlaşması imzalayarak İtalya'nın bu girişimlerine karşılık vermiştir.

³²MNL OL K 64 26. baş 41. başlık Balkanlar'daki vaziyetin Türkiye'ye etkisine ilişkin Walko'dan Tahy'e 1 Nisan 1927 tarihinde gönderilen talimat.

³³ MNL OL K 64 41. baş 1930 32. başlık Atatürk-Kont Bethlen görüşmesine ait 7 Kasım 1930 tarihli rapor.

Türk-İtalyan-Yunan üçlü paktı çerçevesinde Türkiye ve Bulgaristan'a yakınlaşmaya yönelik bir siyaset izlemiştir.³⁴

Türk hükümeti, Balkanlar'daki İtalyan ve Fransız hamleleri çerçevesinde Macaristan'ın İtalya ile yakınlaşmasını kendisine uzun vadede bir tehdit olarak algılamıştır. Buna karşılık, Ankara, Budapeşte'ye iyi ilişkilerini yeni bir antlaşmayla pekiştirdiği Sovyet Rusya ile diplomatik ilişki başlatması teklifinde bulunsa da³⁵ Macar hükümeti bu teklifi reddetmiştir.³⁶

Macar devlet adamlarının İtalya ile yakınlaştıkları bir dönemde bu ülkenin Türkiye ile gerginlik yaşamasından ne kadar endişe duydukları Macar elçilik raporlarından anlaşılabilir. Macaristan'ın Türkiye Elçisi László Tahy, Türk yetkililerle temasları boyunca Türkiye'nin Macaristan'ın İtalya ile dostluk ve tahkim antlaşması imzalamasına soğuk baktığını düşünmüştür.³⁷ Walko, İtalya ile imzaladıkları ittifakın öncesinde Tahy'e bir yazışmasında Türk dostluğunun Macar milletinin en geniş katmanlarında kök saldığına ve Macar hükümetlerinin bunun gelişmesini hedeflediğini vurgulamış;³⁸ başka bir yazışmada ise, Türkiye'yle samimî dostluklarının sürdürülmesi hususuna ağırlık verilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁹ Yani, Macar devlet adamı, İtalya ile antlaşma yapılırken Türk tarafının da küstürülmemesini dikkate almıştır.

Esasen, İtalya ile imzaladığı dostluk ve tahkim antlaşması ile yalnızlaştırılmaktan kurtulan ve uluslararası saygınlığını artıran Macaristan'ın da Türkiye'yle anlaşmasında çıkarı vardı. Türkiye'nin İtalya ile daha yakın ilişkiye girmesi ve bunu bir Türk - Macar antlaşması ile taçlandırması, Atina'daki Fransız nüfuzunu etkili biçimde felce uğratar ve bu durum bozulan Yugoslav-Macar ilişkilerine de olumlu sirayet ederdi. Türkiye de Küçük İtilâf ve Fransız nüfuz bölgesine mesafe koyardı; çünkü Türkiye'nin Fransız kampına katılımıyla Küçük İtilâfın gücü artar ve daha da kendine güvenir hale gelir; bu durum Macarlar için tehlike teşkil eder ve İtalya ile yaptıkları antlaşmanın değerini oldukça azaltırdı.⁴⁰ Tahy'e göre, bu nitelikte bir antlaşmanın siyasî açıdan iki ülke için doğrudan bir etkisi olmasa da ekonomik ve kültürel açıdan Türk halkı

³⁴ Dezső Nemes, *A Bethlen-Kormány Külpolitikája 1927-1931-ben Az "Aktív Külpolitika" Kifejlődése és Kudarca (Bethlen Hükümeti'nin Dışpolitikası 1927-1931, "Aktif Dış Politika"nın Gelişimi Ve İflası)*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1964, s.342.

³⁵ Attila Seres, *Hungarian-Soviet Economic Relations (1920-1941)*, Çev. Thomas J. ve Helen D. DeKornfeld, East European Monographs No.DCCLXXXIX, New Jersey, Center for Hungarian Studies and Publications Inc, 2012, s.106-110.

³⁶ MNL OL K 64 26. bağ 41. başlık Walko'dan Tahy'e 3 Nisan 1927 tarihli talimat.

³⁷ MNL OL K 64 26. bağ 41. başlık Ankara'dan 14 Nisan 1927 tarihli rapor.

³⁸ MNL OL K 64 26. bağ 41. başlık Ankara 1 Nisan 1927 tarihli agr.

³⁹ 3 Nisan 1927 tarihli agr.

⁴⁰ MNL OL K 64 31. bağ 41. başlık 20 Aralık 1927 tarih 54/pol. sayılı rapor.

nazarında var olan Macar sempatisi ve dostluğundan yararlanma olanağı doğacaktı: “Anlaşma yapıldığı takdirde düşmanlarımızın sayısı değişmeyecektir ama dostlarımızın artması uluslararası ağırlığımızı ve itibarımızı yükseltecektir.”⁴¹

Tahy, Türkiye'nin temel dış siyasetine yönelik olarak gönderdiği bir değerlendirme raporunda İtalya'nın Türkiye ile ilişkilerini derinleştirmek için olağanca gücüyle çalıştığına temas etmiştir. Macar Elçi, Fransa'nın Balkanlar'da izlediği siyasetin İtalya ile Türkiye'yi yakınlaştıracığını; ancak Türkiye'nin her zaman İtalya'ya karşı bir güvensizlik duyacağını ve İtalya'nın en ufak bir yanlış hareketinde Türkiye'nin tekrar Fransa'ya yakınlaşacağını düşünmektedir.⁴² Tahy'e Türkiye'nin İtalya ile münasebetlerinin iyi olduğunu; ancak daha öteye gidemediğini ifade eden Aras, meseleleri birbirlerinden ayrı olarak çözmek gibi bir itiyadı olduğunu ve bir mesele ertelendiği sürece bir diğerine başlamayacağını ifade etmiştir. Aras'ın ifadesiyle: “İtalya ile istikbaldeki münasebetlerimiz Balkanlardaki belli şartların somutlaşmasına bağlıdır”⁴³ Tahy, Tevfik Rüştü Bey'in beyanından hareketle, kendi hükümetine Türk-İtalyan ilişkilerinin bozulmasının Macaristan'ı da etkileyebileceği uyarısında bulunmuştur.⁴⁴

Bu bağlamda, Macaristan, Türkiye'nin İtalya ile yapacağı bir anlaşmadan ziyade Yunanistan ile arasındaki sorunu halletmesini, Yunanistan'ın Fransız ve Yugoslav eksenine kayabileceğinden kuşku duymasından ötürü, kendi çıkarına uygun görmüştür. Macar yetkililer, bir taraftan da İtalya'nın Yunanistan ile Türkiye'nin aleyhine bir ittifak yapma olasılığını da hesaba katmışlardır.⁴⁵

Kont Bethlen ile Aras'ın, Milano'daki Türk Konsolosluğu'ndaki buluşmaları bu gelişmeler ışığında değerlendirilmelidir.⁴⁶ Bu görüşmede Aras, Türkiye'nin İtalya ile ve İtalya'nın aracılığıyla Yunanistan ile bir dostluk ve hakemlik anlaşması imzalanması hususunda; ayrıca, bir İtalyan-Yunan-Türk yakınlaşması üzerine müzakere ettiğini ve bu müzakerelerin artık aşama kaydettiğini söyleyerek bunu takip eden süreçte Macar hükümetine müzakere masasına oturmayı teklif etmiştir.⁴⁷

Aras ile Mussolini'nin Milano'daki buluşmasının ardından iki ülke arasındaki müzakereler Ankara ve Roma'da devam etmiştir. Bir Türk-İtalyan anlaşmasının önünde büyük bir engel olmasa da Türkiye'nin aynı anda Yunanistan'la yürüttüğü müzakereler çetin geçmiştir. Yunan tarafı iki ülke arasındaki ihtilafli konuların çözümünden evvel siyasî bir anlaşma imzalamaya yanaşmamıştır.

⁴¹ gös.yer.

⁴² MNL OL K 63 210. bağ İstanbul'dan 14 Mart 1928 tarih 13 sayılı rapor.

⁴³ gös.yer.

⁴⁴ gös.yer.

⁴⁵ MNL OL K 64 31. bağ 41. başlık 19 Ocak 1928 tarih 3/pol sayılı rapor.

⁴⁶ MNL OL K 64 31. bağ 41. başlık Walko'dan Yeniköy'e 11 Nisan 1928 tarih ve 6 sayılı telgraf.

⁴⁷ MNL OL K 64 31. bağ Héderváry'nin Tahy'e 3 Mayıs 1928 tarih ve 293 res. sayılı talimatı

Yunan devlet adamları, Türkiye ile aralarında bir dostluk antlaşması imzalanmadığı müddetçe İtalya'nın da Türkiye ile benzer nitelikte bir anlaşma imzalamayacağına inanıyorlardı. Bu dönemde Yunanistan'da yaşanan iç karışıklıklar ve iktidardan düşürülen ancak yeniden başa geçen Venizelos'un geçmişten gelen İtalyan ve Türk karşıtı tutumu İtalya'yı Türk-Yunan uzlaşmasını beklemeden 30 Mayıs 1928 tarihinde Türkiye ile antlaşma imzalamaya sevk etmiştir. Bu antlaşmanın Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını zedeleyici nitelikte olduğu da açıktır.⁴⁸

İtalya'nın Yunanistan ile Türkiye arasında arabuluculuk girişimi hususunda İtalya Dışişleri Müsteşarı Grandi, Roma'daki Macar elçisi Hory'e Milano görüşmeleri sırasında İtalyan – Türk ilişkilerinde herhangi bir yazılı uzlaşının ortaya çıkmadığını söylemiştir. Bu meyanda, Mussolini, Macar yetkililere Türkiye'ye yönelik bir girişimde bulunmalarını tavsiye etmiştir olmuştur; keza, İtalya'nın yapacağı girişimlerin kendilerinin de çıkarına olacağı yönünde Macar diplomata güvence vermiştir.⁴⁹

Macar yetkililer, Mayıs ayında görüşmelerin İtalyan-Türk-Yunan üçlü bloğuna evrilmeyeceğini anlamışlardır. Tahy'nin hükümetini bilgilendirdiği üzere: "*Mussolini, üçlü pakta her ne pahasına olursa olsun istiyor, ama intibama göre Atina'da yoğun İtalyan diplomasisine ihtiyacı olacak. Sırp-Fransız karşı girişimi buna büyük zorluk çıkarabilir. Zira ayrı anlaşmalar imzalamak istiyorlar ve eğer bu mümkünse daha iyi olur.*"⁵⁰

Yunanistan'ın bu süreçte Fransa'dan çekindiği anlaşılmaktadır. Roma'daki Yunan Elçisi Mavroudis, Macar mevkidaşı Hory'e, İtalya-Türkiye ve Yunanistan arasında üçlü bir antlaşma yapıldığı takdirde Yunanistan'ın buna hemen girebileceğini, hâlbuki ayrı bir İtalyan-Yunan mutabakatının ise Fransa'ya yönelik bir kışkırtma olacağını; hükümetinin bundan uzak duracağını ifade etmiştir.⁵¹

Macaristan'ın ise, başında belirtildiği üzere, Türk-Yunan müzakerelerine ilişkin arzu ettiği sonuç Türkiye ile Yunanistan'ın sorunlarını çözmesi ve bölgede İtalyan nüfuzunun tesis edilmesidir.⁵² Bu yönde atılan her adımı olumlu olarak gören Macar yetkililer, Venizelos'un Roma seyahati esnasında Türk Büyükelçisi ile bir görüşme gerçekleştirdiğini, İtalyan Başbakanlığı'nın kendilerine aktardığına göre, bu görüşmeler olumlu sonuç vermese bile

⁴⁸ FO 371/1382419 Şubat 1929 tarih E 906/906/44 sayılı Türkiye 1928 Senelik raporu.

⁴⁹ MNL OL K 63 210. bağ Roma'dan 13 Nisan 1928 tarih 56/pol sayılı rapor.

⁵⁰ MNL OL K 63 210. bağ Macar Dışişleri Müsteşarı Kont Khuen-Héderváry'nin 21 Mayıs 1928 tarih ve 2097 sayılı bilgi notu.

⁵¹ MNL OL K 63 210. bağ Roma'dan 6 Temmuz 1928 tarih 101.sayıli rapor.

⁵² MNL OL K 63 210. bağ Roma'dan 25 Eylül 1928 tarih 143/pol sayılı rapor

tarafının görüşlerinin birbirlerine biraz daha yaklaştığını ifade etmişlerdir. Ankara'daki İtalyan bir diplomat, Macar Müsteşar Nagy'a İtalya'nın, Türkiye ile anlaşsın ya da anlaşmasın, Yunanistan ile bir pakt imzalayacağını söylemiştir.⁵³

Tevfik Rüşü Aras'ın Macaristan Ziyareti (15-16 Ağustos 1928)

Yaz aylarını Viyana'da tedavide ve istirahatatta geçiren Aras, yurda dönüşünde üzerinde uzlaşılabilir anlaşmanın esaslarını görüşmek üzere Budapeşte'ye uğramıştır. Türk bakan, burada Kont Bethlen ve Macar mevkidaşı Walko'ya Türkiye'nin Balkan devletlerine yönelik siyasetine ilişkin bilgi vermiştir. Yunanistan'ın Yugoslavya siyasetini izlediklerini ifade eden Aras, pürüzlerin halledilmesiyle gelecek kışa kadar Yunanistan ile anlaşacaklarını umduğunu söylemiştir. Aras'ın çizdiği çerçeve ışığında, Türkiye'nin Avrupa siyaseti iki meseleye odaklanmıştır. Bunlardan birincisi büyük bir Slav birliğinin ve devletin tesisini engellemek; ikincisi ise buna bağlı olarak Küçük İtilâfı zayıflatmaktır.⁵⁴ Türk bakana göre, Türkiye, Yugoslavya ile ilişkileri kötü olmamakla birlikte, bu ülkenin Bulgaristan'dan toprak kazanmasından çekinmekteydi. Bu yüzden Küçük İtilâfı zayıflatmayı amaçlamıştır. Türkiye'nin Güneydoğu Avrupa'da ne güçlü devletleri ne de güçlü devlet blokları istediğini ifade eden Aras, yekpare bir Slav devletinin kurulmasını istememiştir. Bu bağlamda, Macaristan ile olduğu gibi Bulgaristan ile de bir pakt yapıldığı takdirde Küçük İtilâf'ın gerçekten zayıflayacağını düşünmüştür. Bu ülke ile bir pakt imzalamak üzere masaya oturdukları bilgisini veren Aras, Bulgar hükümetinin borçlar meselesinden ötürü tereddüt ettiğini ve bu meselenin hallini beklediğini ilave etmiştir.⁵⁵

Bu ziyaretin ardından, Eylül ayında İsmet Paşa'nın Malatya'da yaptığı konuşmanın dış siyasete ayırdığı bölümünde Macaristan'a da temas etmesi Macar yetkilileri memnun etmiştir.⁵⁶ Bu konuda Macar Elçilik Müsteşarı Nagy ile görüşen Aras, Macar diplomattan Başbakanın Macaristan hakkında bilhassa

⁵³ MNL OL K 63 210. *bağ* Ankara'dan Budapeşte'ye 9 Eylül 1928 tarih 24 numaralı telgraf

⁵⁴ MNL OL K 64 56. *bağ* 1933 32. *başlık* 26 Ağustos 1928 tarih 511 res.pol. sayılı rapor. Barlas ve Güvenç'in İtalyan arşiv belgelerinde yaptığı çalışmada atf yaptığı 1933 senesine ait bir İtalyan elçilik raporunda da Türkiye'nin bir Slav blokunun oluşumunu önlemek adına her şeyi yapmaya hazır olduğu; böyle bir blokun oluşturulması durumunda Ankara'nın Sovyetler Birliği, İtalya, Avusturya ve Macaristan ile özel bir anlaşma yapabileceği hususu ifade edilmiştir. Bkz. Dilek Barlas ve Serhat Güvenç, *Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939) Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları*, Çev. Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.185'ten Bölüm.7, dp. 19.

⁵⁵ 26 Ağustos 1928 tarih 511 res.pol. sayılı agr.

⁵⁶ İnönü, 13 Eylül 1928 tarihli Malatya nutkunda Türk-Macar ilişkilerine ilişkin şu sözleri söylemiştir: "Hariciye Vekilimizin Avrupa'da tedaviden ardette Macaristan'da gördüğü dostane kabul bizci cidden mütebassis etti. İki memleketin iktisadiyatında olduğu gibi siyasî havasındaki samimi dostluk da kuvvet ve inkişaf bulmaktadır." Bkz. *İsmet Paşa'nın Siyasî ve İhtimâî Nutukları 1920-1933*, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1933, s.196.

kullandığı en içten dostluk sözlerine ve konuşmasında Macaristan ile iyi ilişkilerin derinleştirilmesi hususuna yer vermesinin büyük önemine hükümetinin dikkatini çekmesini rica etmiştir. Aras, hâlihazırda yürütülen dış siyasetin “belirlenmiş ilkelere göre ve bu ilkelere kadar sapma olmaksızın en büyük tutarlılıkla yürütülen ve yürütülecek olan gerçek Türk millî dış siyaseti olduğu” hususunu da vurgulamıştır.⁵⁷

Küçük İtilafı zayıflatmak ve Slav birliğini engellemek noktalarında Türkiye ile aynı görüşü paylaşan Macaristan 5 Ocak 1929 tarihinde bir saldırmazlık ve tahkim antlaşması imzalamışlardır.⁵⁸ Bunun ardından Türkiye, Balkanların bölünmesini engelleyen ve bölgeyi tehlikeden uzak tutmaya yönelik siyasetini sürdürmek istemiştir. Türk-Macar Antlaşması bölgedeki Fransız nüfuzunun aleyhine İtalya'nın bölge siyasetinin çıkarına olmuştur.⁵⁹ İtalyan-Macar ve Türk-Macar yakınlaşmaları, Fransa için, Güneydoğu Avrupa'daki nüfuzuna darbe vurması bakımından muhtemel bir tehdittir. Macar Elçisi Tahy, Türkiye'nin İtalya'ya yaklaşarak Suriye meselesinde Fransa'ya gözdağı vermeyi amaçladığını da düşünmüştür.⁶⁰

Bu gelişmeler cereyan ederken, 18 Aralık 1928 tarihinde Grandi Ankara'ya gelerek Aras'ın Milano ziyaretini iade etmiştir. İtalyan mevkidaşının şerefine tertiplenen yemekte Aras, her iki ülke arasında takip edilen barış ve istikrar siyasetinin yeni bir unsuru takviyeyle tecellisine imkân verirken yalnız ülkelerinin çıkarlarına ve Avrupa barışına hizmet etmekle kalmadıklarını, aynı zamanda uzlaşma ve samimi anlaşma davasına bu sahada elde edilen parlak bir başarı örneğiyle hizmet etmiş olduklarını vurgulamıştır.⁶¹ Bu ziyarete ilişkin olarak Aras, Macar Elçisi Tahy'e “İtalyan-Türk dışişleri işbirliği günden güne daha içten ve daha samimi oluyor. Grandi Bey'in ziyaretini abartmak da hafife almak da olmaz. Onunla tüm siyasî meseleleri konuşacağız ve bu mesnetli konuşmaların hepsi sonuç doğuracak. Yeni antlaşmaların tesisi söz konusu değildir.” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁶²

Lajos Walko'nun Ankara Ziyareti (23-28 Mart 1930)

1930'lu yılların başından itibaren, üzerindeki baskıdan kurtularak uluslararası anlaşmalarda revizyon fikrini yüksek sesle dillendirmeye başlayan Macaristan, İtalya ve Türkiye'den sonra Bulgaristan ile de yakınlaşmış; 1929 yılının Temmuz

⁵⁷ MNL OL K 63. 287. bağ İstanbul'dan 20 Eylül 1928 tarih 35/pol sayılı rapor.

⁵⁸ Türkiye'nin Macaristan ile imzaladığı tarafsızlık antlaşmasının Türk hükümetince onaylandığına ilişkin bkz. BCA 030.0.018.001.002.1.4.4.

⁵⁹ *Auswärtiges Amt (A.A.) Botschaft Budapest* R 74164 20 Ağustos 1930 tarih ve cfr II Ve 40 pr. 2/8.30 in Po 4 Vbd. sayılı rapor, s.10.

⁶⁰ MNL OL K 64 56. bağ 1933 32. başlık İstanbul'dan 20 Kasım 1928 tarih 50/pol. sayılı rapor.

⁶¹ “M. Dino Grandi Cenapları Ankara'da”, *Aynı Tarihi*, S.57-58-59 (1929), s.4132.

⁶² MNL OL K 63 208. bağ 23. başlık İstanbul'dan 17 Aralık 1928 tarih 57 sayılı rapor.

ayında bu ülkeyle bir uzlaşma ve hakemlik anlaşması imzalamıştır.⁶³ Macaristan, Türkiye'yi de İtalya'nın ekseninde revizyonist kanada sürükleyebileceği inancını taşımaktaydı. Türkiye'nin mevcut uluslararası sisteme ilişkin memnuniyetsizliğinin mutlaka bir revizyonist duruş anlamına gelmediğini öngöremeyen İtalya ise, Türkiye'nin uluslararası yalnızlığını kullanarak Ankara'yı kendi yörüngesine çekmeye çalışmıştır. Ne var ki, İtalya'nın izlediği siyaset tam tersi sonuç yaratmıştır. İlk olarak İtalya'nın da desteklediği Türk-Yunan yakınlaşması bağımsız bir yön kazanmış ve sonrasında geniş kapsamlı bir Balkan işbirliğinin çekirdeğini oluşturmuştur. İkinci olarak, İtalya'nın uluslararası alanda, özellikle Türkiye'nin Avrupa'ya ve Balkanlar'a yönelik siyasetini desteklemesi, Fransa'nın buraya yönelik hamlelerini ve bölgedeki nüfuzunu kırmayı amaçlamıştır. Ancak bu rekabetin Türkiye'yi Avrupa devletler sistemine daha da yakınlaştırdığı düşünülebilir.⁶⁴

Tahy'nin Türk-Yunan ahali mübadelesi müzakerelerinde arabulucu olarak oynadığı role de dikkat çekilmelidir. Macar Elçisinin belirttiği üzere resmî nitelikte olmayan bu arabuluculuğun müzakerelerin başarısızlığı halinde Macaristan siyasetine herhangi bir olumsuz tesiri olmayacaktı; ancak görüşmelerin başarıyla sonuçlanmasının Macaristan'ın muhatapları nezdinde siyasî itibarını arttırması beklenebilirdi.⁶⁵ Aras, Tahy'yi iki hükümetin de kendisine hizmetlerinden ötürü minnettar kalacaklarını söyleyerek onurlandırmıştır.⁶⁶

Bu gelişmeler cereyan ederken, Kont Bethlen ve Venizelos, 4 Ekim 1929 tarihinde Budapeşte'de bir araya gelmişler ve aralarında ne tahkim ne de dostluk antlaşması olmamasına rağmen birbirleriyle diplomatik ilişkileri bulunan ülkelerini ilgilendiren meselelerde görüş alışverişinde bulunmuşlardır.⁶⁷ İki ülke arasındaki muhtemel bir uzlaşma, Türk-İtalyan ve İtalya'nın teşvikiyle yapılan Türk-Macar antlaşmalarını tamamlayıcı nitelikte olacaktı. Ne var ki, iki başbakan arasındaki görüşme sonuç vermemiştir. Yunanistan, İtalya ile 1928 yılının Eylül ayında imzaladığı bir tarafsızlık antlaşmasının ardından 1929 Mart'ında da Yugoslavya ile bir Dostluk ve Tahkim Antlaşması imzalamıştır. Aynı sene Yunan-Çekoslovak dostluk ve tahkim anlaşması da imzalanmıştır. Yunanistan'ın bu siyaseti ve anılan gelişmeler, Balkanlar'daki Fransız nüfuzunu güçlendirecek niteliği haiz olduğu için Mussolini'nin emelleriyle çakışır nitelikteydi. Yunan hükümeti, Macar hükümetiyle de bir dostluk anlaşması imzalamak için istekli

⁶³ Pritz Pál, *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932-1936 (Gyula Gömbös'ün Başbakanlığı Dönemi'nde Macaristan'ın Dış Siyaseti 1932-1936)*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982, s.135.

⁶⁴Barlas ve Güvenç, *age*, s.24.

⁶⁵ MNL OL K 64 37. *bağ* 41. *başlık* Ankara'dan 15 Aralık 1929 tarih 62/pol. sayılı rapor.

⁶⁶ gös.yer.

⁶⁷ MNL OL K 6437. *bağ*41. *başlık* 16 Ekim 1929 tarih 732 res. sayılı rapor.

olmasına rağmen, Budapeşte, Atina ile sadece bir tahkim anlaşması imzalamak niyetindeydi. Yunanistan ile uzun vadeli siyasal bir işbirliği içerisine girmekten sakınan Macar hükümeti, Bulgaristan ile bir dostluk antlaşması yapmayı hedeflemiştir. Macaristan, nihayet Yunanistan ile 1930 Mayıs'ında bir tahkim antlaşması imzalamıştır. Mussolini'nin İtalyan-Türk-Yunan üçlü paktının imzalanmasına yönelik teklifini hem Türk hem de Yunan hükümeti geri çevirmiştir. Her iki devlet de İtalya ile ayrı antlaşmalar tesis etmiş ve ikisi de İtalya'nın planladığı yapılanmalara girmekten kaçınmışlardır.⁶⁸

Walko'nun 1930 yılının Mart ayındaki Ankara ziyareti bu atmosferde gerçekleşmiştir. Walko'nun, Atatürk, Başbakan İsmet (İnönü) Paşa ve Aras ile görüşmelerinde masaya yatırılan ve basına yansımayan konular ise Türkiye'nin Sovyetler Birliği ve Balkan devletleriyle olan ilişkileri ile iki ülke arasındaki iktisadî ve kültürel işbirliği imkânları olmuştur. Walko, Türkiye'nin olası bir Bulgar-Yugoslav yakınlaşmasına yönelik endişesinin henüz yatışmadığını gözlemlemiştir. Tıpkı söz konusu ziyaretin iki sene öncesinde Aras'ın Budapeşte temaslarında da gündeme geldiği üzere, Türkiye'nin Küçük İtilafı zayıflatmaya yönelik bir siyaset izlediğini ileri süren Walko, İnönü ve Aras'ın bu siyasete uygun olarak, Macar hükümetine bu Slav birliği ihtimaline karşılık aralarındaki soy akrabalığına vurgu yapmasını telkin ettiklerini ifade etmiştir.⁶⁹ Ankara temaslarına ilişkin Bakanlığın sunduğu raporunda Atatürk'ün kendisine “*şayet Bulgaristan ve Macaristan'ın coğrafî açıdan birbirlerine komşu olmaları halinde bir Macar-Bulgar-Türk işbirliğine çok destek vereceği[ni]*” söylediğini yazmıştır. Macar bakan, Slavlık fikrine karşı Turan alternatifini öne süren Atatürk'ün bu mülahazasını son derece ilginç bulduğunu da eklemiştir.⁷⁰ Walko'nun basına verdiği demeçte siyasî bir tahlil yapmaktan kaçınsa da kültürel açıdan bu konuya temas ettiği görülmektedir: “*Ben vatandaşlarımızın kan ve tarih rabitaları itibarıyla bize en yakın milletlerden biri olan Türk milletini esaslı surette tetkik edebilmelerini temin için elimden geleni yapacağım.*”⁷¹

Kont Bethlen'in Ankara Ziyareti (27-30 Ekim 1930)

Walko'nun yolu bu ziyaretin altı ay sonrasında bu sefer Kont Bethlen'in maiyetinde tekrar Ankara'ya düşmüştür. Macaristan Başbakanının Cumhuriyetin yedinci yıldönümü kutlamalarına denk gelen bu ziyareti sırasında Türk ricali

⁶⁸ Nemes, *age*, s.343-344.

⁶⁹ MNL OL K 64 41. *baş* 1930 32. *başlık* - 4 Nisan 1930 tarih 200 res/930 sayılı Walko'nun Türkiye ve Bulgaristan temaslarına ilişkin tutanak.

⁷⁰ gös.yer.

⁷¹ “Macar Hariciye Nazırı M. Walko'nun iadei ziyareti”, *Aynı Tarihi*, Cilt 22, Sayı 73, Nisan 1930,s.6029.

Yunanistan Başbakanı Venizelos'u da ağırlamaktaydı.⁷² Bu da akıllara dünya siyasetinde Türkiye ve Macaristan'ın rol aldıkları yeni bir yapılanmanın oluştuğuna dair soru işaretlerini getirmiştir. Böylece, Atatürk, İtalya başta olmak üzere büyük devletlere Türkiye'nin dış siyaset ilkeleri bağlamında bağımsız hareket ettiği ve bölge devletlerini kendi çatısı altında toplayabileceği mesajını vermek istemiştir.

Bethlen, Atatürk ve İnönü ile olan görüşmesinde ağırlıklı olarak Panslavist tehlikeye dikkat çekmiştir. Panslavist tehlikeye karşı kendilerini güvenceye almak isteyen Macaristan ise, bu doğrultuda Çekoslovakya'yı kendisine en büyük tehdit olarak algılamış ve Türkiye'nin desteğini aramıştır. Görüşmede İnönü, İtalya'nın yakın müttefikinin bu devletin bölgedeki rakibi Fransa üzerine düşüncelerini öğrenmek istemiştir.⁷³ Aras'a göre, Fransa ve İngiltere müşterek olarak bir Yugoslav-Bulgar uzlaşmasının tesis edilmesi için çalışmaktaydı. Türk tarafı, Fransa'nın bu bağlamda Küçük İtilaf ile daha yoğun ilişkiler içine girebileceğini tahmin etmekte; bir Yugoslav-Yunan yakınlaşması ve buna bağlı olarak bir Balkan birliğinin tesis edilme ihtimalini göz önünde bulundurmaktaydı.⁷⁴ İnönü'nün Fransa ile yakınlaşmak istediği zannına kapılan Kont Bethlen'e göre Balkanlar'daki İtalyan-Fransız rekabetinde Fransa, Türkiye'yi borçlar meselesi silahını kullanmak suretiyle kendi istediği sahaya çekmek isteyebilirdi. Macar devlet adamının Ankara'da edindiği izlenim, Türkiye'nin Türk-Bulgar-Yunan yakınlaşmasına yeşil ışık yakmakla beraber bu bağlamda İtalya'ya güvenmediği, Fransa'nın da henüz halledilmemiş borçlar meselesini ileri sürerek Türkiye'yi İtalya'ya yönelik siyasetinde sıkıştırabileceği yönünde olmuştur. Türkiye'nin bir Balkan Bloğu oluşturma çabalarının olumsuz etki yaratacağını düşünen Macar Başbakanı bunun İtalya ile olan ilişkilerini de etkileyeceği ve Ankara'daki İtalyan Büyükelçisi Baron Aloisi'nin bu doğrultuda sert bir tutum içerisine girmesinin Türkleri ikna etmeyeceğini dile getirmiştir.⁷⁵

İnönü ile Aras'ın 1931 senesinde Macaristan'a gerçekleştirdikleri iade-i ziyaret ise nezaketle sınırlı kalmış; iki ülkenin belirledikleri siyasete yeni bir istikamet vermemiştir. Budapeşte Elçisi Behiç Erkin'in de ifade ettiği üzere, görüşmeler esnasında "*Avrupa'nın durumu ve bu arada 'Küçük İtilaf' bahis konusu oldu. Ancak bu konuşmalar umumî mahiyette görüş teatisinden ibaret kaldı.*"⁷⁶

⁷² Kont Bethlen'in ziyaretinin Türk basınındaki yankıları için bkz. İ. Sabri Balkaya, "Türk-Macar Diplomatik Ziyaretlerinin Türk Basınına Yansımaları (1930-1931)", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 20, Kış 2009, s.97-115.

⁷³ 7 Kasım 1930 tarihli agr

⁷⁴ gös.yer.

⁷⁵ MNL OL K 64 41. bağ 1930 32. başlık Kont Bethlen'in Türk-İtalyan ilişkilerine ilişkin 7 Kasım 1930 tarihli raporu.

⁷⁶ Behiç Erkin, *Hâtrât (1876-1958)*, TTK, Ankara, 2010, s.353.

Balkanlar'daki Yeni Dönem ve Türk-Macar İlişkilerine Etkisi

Balkanlar'da yaşanan yeni siyasî gelişmeler, Türkiye ile Macaristan'ın arasında bozmuştur. Macar hükümeti, Balkan Antantı'na sıcak bakmamıştır. Erkin, Macaristan'ın Yugoslavya ve Romanya ile Macaristan arasında bir anlaşmazlık çıkarsa, Türkiye'nin de kendileri aleyhinde hareket edeceğini zannettikleri için oluşturulmak istenen Balkan bloğuna karşı çıktığı tespitinde bulunmuştur.⁷⁷ Türk tarafı daha sonra bu yanlış anlamayı gidermek için yoğun çaba sarf etmiştir. İtalya da Macaristan ile aynı tutumu benimseyerek kendi çıkarları doğrultusunda kullanamayacağı için Balkan Pakti'na karşı çıkmıştır.⁷⁸ Mussolini, kurulması düşünülen Balkan bloğunda Yugoslavya ve Romanya'nın mensubu oldukları Küçük İtilâf'ın elini kuvvetlendirme ihtimaline karşılık Türkiye ve Macaristan'ı bir denge unsuru olarak kullanmayı planlamıştır.⁷⁹

Türkiye'nin Macaristan ile ilişkilerini sıcak tutmasının Yugoslavya'nın Pakt'a katılımını hızlandırdığı ileri sürülebilir. Bunun da kanıtı, Balkan oluşumu görüşmelerinin sürdüğü bir dönemde Walko'nun Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyaretin Yugoslavya'da geniş biçimde yankı bulmasıdır.⁸⁰ Yine Bethlen'in ziyareti sırasında Türk basınında Yugoslavya'nın, Türk-Yunan yakınlaşmasından oldukça memnun olduğunu ve Balkan birliğinin ilk adımını teşkil ettiğini düşündüğüne dair haberler çıkmıştır.⁸¹

“İtalya diplomatlarının üç seneden beri Türklerle Yunanlıları siyasî menfaatleri icabı anlaştırmaya çalıştıklarını; fakat Türk ve Yunan diplomatların kendilerinin anlaşma yoluna giderek İtalyan diplomatlarının arabuluculuğuna ihtiyaçları olmadığını gösterdiğini ifade eden Yugoslav gazetesi Politika, İtalya'nın sadık muhibi olan Macar başbakanı Kont Bethlen'in Venizelos'un ziyaretiyle aynı anda Ankara'ya davet edilmiş olmasını da Balkan devletlerinin koruyucusu olmak isteyen İtalya'ya yönelik bir mesaj taşıdığını ileri sürmüş ve Türk ve Yunan diplomatları selamlamıştır.”

Macar *Pesti Napló* gazetesi ise aynı Yugoslav gazetesinde çıkan “Eğer Macaristan Balkan ittifakının oluşumuna iştirak ederse çok akıllı davranmış olur” yorumunu okuyucularıyla paylaşmıştır.⁸² Bu iki sebepten ötürü, Türkiye, Macaristan'ı Balkan Antantı'na dâhil etmek istemiştir. Aras, Tahy, Balkan

⁷⁷ *age*, s.373.

⁷⁸ Emre Saral, “Macar Elçilik Raporlarında Türkiye ve Balkan Antantı (1931-1935)”, *Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi 17-22 Kasım 2011, Üsküp-Manastır, Makedonya Bildiriler Cilt II*, Haz. Orhan Neçare, Ankara, 2015, s.1254.

⁷⁹ *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Pakti (1923-1934)*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara, 1974, s.317.

⁸⁰ Kâmuran Gürün, *Savaşın Dünyası ve Türkiye I. Cilt*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s.323.

⁸¹ “Sırplar Türk-Yunan itilâfına ne diyorlar”, *Vakit*, 17 Teşrinisani 1930.

⁸² “Tevfik Rüşdi Bethlen és Venizelosz ankarai látogatásáról”, *Pesti Napló*, 8 Kasım 1930.

konferanslarının gelecekte resmî nitelik kazanmasıyla Yugoslavya ve Romanya'dan önce Pakt'a Macaristan'ı dahil etmek istediğini ifade etmiştir.⁸³ Ancak, Yunanistan Macaristan'ın Pakt'a kabulü halinde diğer Orta Avrupa devletlerinin kendi güney ve doğularında kurulmakta olan bir bloğun dışında bırakıldıkları hissine kapılarak güçlük çıkartacaklarını ileri sürerek Türkiye'nin bu girişimine karşı çıkmıştır.⁸⁴

Gyula Gömbös, 1932 yılında Macaristan'da başbakan olduğunda ülkeyi tehdit eden büyük tehlikelerin Doğu'da Sovyet Rusya'nın yükselen gücü ve Batı'da yeni kurulan ve emperyalist emeller besleyen Hitler Almanyası olduğunu görmüştür. Bunun üzerine dış siyasetini her ikisine de karşı etkin olarak savunmaya yönelik girişimde bulunmak üzerine kurgulamıştır. Açıkça İtalya'nın başını çekeceği bir savunma paktının temelini kurmaya başlamış; Avusturya, Polonya, Bulgaristan, Türkiye ve Yugoslavya ile müzakerelerde bulunmuştur. Ayrıca, Macar ordusunun yeniden düzenlenmesi için Fransa'nın rızasını almaya çalışmıştır. Hitler'i, niyetini anlamak üzere, iki defa ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler, kendisindeki bir savunma bloku kurma çabasını pekiştirmiştir.⁸⁵

Gömbös'ün ilk ziyaretini Roma'ya gerçekleştirmesi Küçük İtilâf üyelerini ise tedirgin etmiştir. Mussolini, İngiltere, Almanya ve Fransa ile anlaşarak 1933 yılında Dörtler Misakı'nı imzalamıştır.⁸⁶ Bu misakın küçük devletlerin aleyhine işleyeceğini düşünen Türkiye, karşı hamle olarak Sovyet Rusya ile anlaşarak bu devlet ve Balkan devletlerini bir araya getiren Londra Sözleşmelerini imzalamış ve mütecevazın tarifini yapmıştır.⁸⁷ Aynı sene Küçük İtilaf, yeniden işlerlik kazanmak için yapısal bir değişikliğe gidince Macaristan ve İtalya buna tepki göstermiştir.⁸⁸ Küçük İtilâf örgütünü kendisini "beşinci büyük Avrupa devleti" olarak göstermekle itham eden Mussolini, esasen bu üç devletin aralarında herhangi bir bağ olmadığını, siyasî ve ekonomik pek çok anlaşmazlıktan muzdarip olduklarını; çıkarlarının sadece Avrupa'da statükonun korunmasından ibaret olduğunu söylemiştir. Buna karşılık Avrupa'da revizyon fikrinin kuvvetlendiğini, sulh muahedelerinin eninde sonunda tadile uğrayacağını savunmuştur.⁸⁹ Bunun ardından dış basında İtalya'nın teşebbüsüyle Türkiye-

⁸³ MNL OL K63 288. bağ 1932 32/7. başlık 30 Kasım 1932 tarih 65 pol. sayılı rapor.

⁸⁴ *Cumhuriyet'in İlk On Yılı...*, s.316.

⁸⁵ Gabor Baross, *Hungary and Hitler*, Los Angeles, University of Southern California, 1964, s.92.

⁸⁶ *Dörtler Misakı*, T.C. Hariciye Vekâleti Daire IV Şube 1 No. 24, Ankara, Hariciye Vekâleti Matbaası, 1933, s.15.

⁸⁷ Zeki Mesud Alsan, "Tecavüz'ün Tarifi Problemi", *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XI, Sayı 1-2, 1954, s.59-60, 62-63.

⁸⁸ Eliza Campus, *The Little Entente and the Balkan Alliance*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1978, s.55.

⁸⁹ Küçük İtilaf'ın geçici olduğuna dair Mussolini'nin Pester Lloyd gazetesinde çıkan yazıya ilişkin 25 Nisan 1933 tarihli rapor *BCA 30.10.000.000.226.524.5*.

Yunanistan ve Bulgaristan'dan mürekkep Küçük İtilâf'ın karşısında bir Balkan bloğu oluşturulacağına dair şayialar dillendirilmeye başlamıştır. Sofya Elçiliğinden alınan bir rapora göre, Bulgar Başbakanı Musanof, Bulgaristan'ın bu devletlerle Balkanlar'da barış için istişare amaçlı görüştüğünü; ülkesinin Fransa'ya düşman bir siyaset izlemeyeceğini ve kendisini herhangi bir bloğa bağlamak arzusunda olmadığını ifade etmiştir.⁹⁰

Hitler genişlemesi karşısında Macar-İtalyan dostane bağlarının daha da pekişmesi doğrultusunda Macaristan Başbakanı Gömbös, 1933 senesi Ekim ayında Ankara ve Varşova'ya ziyaretler gerçekleştirmiştir. Gömbös'ün Ankara ziyaretinde Avrupa'da Nazi Almanyası'nın yükselişi ve İtalya ile olan ilişkileri, Dörtler Misakı, silahsızlanma meseleleri, konuları gündeme gelmiştir.⁹¹ Bu müzakerelerden sonuç alınamamıştır; çünkü Türkiye Sovyet Rusya ile; Polonya da Fransa ile anlaşmıştır.⁹²

Türkiye ile Macaristan'ın arasını açan hadiselerden birisi de Yugoslavya Kralı Aleksandar'a Marsilya'da düzenlenen suikast sonrasında iki ülkenin farklı görüşleri benimsemiş olmasıdır. Fransa ve diğer Küçük İtilâf üyeleri Aleksandar'ın krallığını desteklerken İtalya ve Macaristan Aleksandar rejimine muhalif olanları desteklemekteydi. Suikast, kralı öldürerek kurduğu statükocu düzeni ortadan kaldırmayı hedeflemekteydi. 22 Kasım 1934'te bu suikastı görüşmek için toplanan Milletler Cemiyeti birleşiminde Balkan İtilâfı adına konuşan Tefik Rüştü Aras'ın konuşması Macarları rahatsız etmiştir.⁹³ Macarların bu konuda duydukları rahatsızlık, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi'nin de dikkatini çekmiş; senelik raporunda Macaristan'ın yeni Ankara elçisi Jungerth-Arnóthy'nin Türklerin Yugoslavya'nın tarafında yer aldığına ve ülkesinin teröristlere yardım ve yataklık yapmakla suçlandığına içerlediği hususuna da yer vermiştir.⁹⁴ Krala düzenlenen suikast sırasında hayatını kaybeden Fransa Dışişleri Bakanı Barthou yerine gelen Laval, Fransız siyasetinin yüzünü İtalya'ya yakınlaşmaya doğru çevirmiştir. Fransa, Milletler Cemiyeti tartışmalarında İtalya'yı aklamaya çalışmış; bu şartlar altında Macaristan günah keçisi konumuna düşmüştür.⁹⁵

⁹⁰Küçük İtilâf'a karşı Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'ın birleşmesinin söz konusu olmadığına dair Mouchanoff'un verdiği beyanata ilişkin 13 Haziran 1933 tarihli rapor BC.4 30.10.000.000.226.524.16.

⁹¹MNL OL.K 64 56. bağ 1933 32. başlık Ankara'dan 9 Kasım 1933 tarih ve 42/pol. sayılı rapor.

⁹²Baross, *age*, s.12.

⁹³Eugene Boia, *Romania's Diplomatic Relations with Yugoslavia in the Interwar Period, 1919-1941*, Boulder, East European Monographs, 1992, s.196-197.

⁹⁴FO 371/19035 E 233/233/44 10 Ocak 1935 tarihli 1934 Senesi Türkiye Raporu.

⁹⁵Boia, *age*, s.196-197.

Sonuç

İncelenen belgelerden anlaşıldığı üzere, önceleri bağımsız bir çizgi izleyip konumunu dünya siyasetindeki gelişmelere göre belirleme eğilimindeki Macar dış siyaseti, İtalya ile eklemlenmiş bir biçimde Türkiye ile ilişki kurmuştur. Yugoslavya ve Fransa arasındaki ilişkilerin derinleşmesi ve bir ittifaka doğru gitmesi, Roma'yı Küçük İtilâfa karşı Güney Balkanlar'da denge oluşturacak kendisine bağlı bir grup devlet yaratmak üzere Ankara ile daha yakın bağlar tesis etmeye yöneltmiştir. Mussolini, Aras ile gerçekleştirdiği 1928 yılı Nisan ayındaki Milano görüşmesinden sonra Macar mevkidaşı Kont Bethlen'e Türkiye ile diplomatik adım atmak için İtalya'yı beklemlerinin daha iyi olacağı tavsiyesinde bulunmuştur; çünkü İtalya bölgede tesis etmek istediği düzende Türkiye ile Macaristan'a da rol biçmiştir. İki ülke arasındaki tarafsızlık ve tahkim antlaşmasının imzalanmasında İtalya itici güç olarak rol oynamıştır. Gelişmeler, İtalya'nın esas amacının hem Türkiye hem de Yunanistan ile ortak bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması yapmak ve böyle bir birliğe bir müddet sonra Bulgaristan'ı ve Macaristan'ı da dâhil etmek olduğunu göstermektedir. Öyle ki, Roma'daki Alman Büyükelçisi Neurath'ın ifadesiyle “*İtalya'nın Yunanistan'ı Yugoslavya'nın hâkimiyetindeki Balkan siyasetine karşı çıkan kendi tarafına çekme arzusu, Türkiye'nin desteğini kazanmasından daha münasıpti.*”⁹⁶ Yunanistan'ın Bulgaristan ve Türkiye ile bir pakt gerçekleştirmesi halinde bu durum Yugoslavya'yı Macaristan'ın da arzu ettiği üzere yalnızlaştıracaktı.

Lozan sonrasında, Türkiye'nin İtalya ile yakınlaştığı dönemde Macaristan ile de yakınlaştığı görülebilir. Balkanlar'da nüfuz sahibi olmak isteyen İtalya, Fransa ve Yugoslavya'yı bunun önünde bir engel olarak görmüştür. 1920'li yılların başında toprağına göz diktiği Türkiye ile Musul Sorunu'nun hallinden itibaren yakınlaşan bu devlet, Yunanistan ile Türkiye arasındaki sorunu çözerek bu ülkeleri kendisine yakınlaştırmayı amaçlamış; bu uğurda yakın müttefiki Macaristan'ı da işini içine sürmüştür. Bu bağlamda Türkiye ile Yunanistan'ın aralarındaki sorunları çözmesi Macaristan'ın da çıkarına olmuş; hatta Türkiye'deki Macar Elçisi Tahy, taraflar arasında gayri resmi biçimde arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Ne var ki aralarındaki anlaşmazlığı çözen Türkiye ve Yunanistan, İtalya'ya yakınlaşmak yerine omuz omuza verip Balkanlar'da bir güvenlik bloğunun teşkili için çalışmışlardır. Böyle bir oluşumu kendi çıkarlarına gören Yugoslavya ve Romanya da buna dahil olmuştur. Böylece Küçük İtilâfın da işin içine girmesiyle İtalya bölgeden iyice uzaklaşmıştır.

Bölgesinde barışı temin etmek için çalışan Türkiye'nin Macaristan ile 5 Ocak 1929 tarihinde bir tarafsızlık antlaşması imzalamasının ardından, bu iki ülkenin

⁹⁶A.A Botschaft Budapest Karton 61 251_Band 1-5 (1921-1930)Roma'dan 17 Mayıs 1928 tarih ve Nr I/2112 Abschrift III 0 2967 sayılı rapor.

1930'lu yılların ilk yarısındaki ilişkileri, yukarıda tetkik edilmeye çalışılan atmosfer içerisinde cereyan etmiştir. Kont Bethlen'in 1930 yılındaki ziyareti ve hemen arkasından yaşanan gelişmeler, iki ülke arasındaki siyasî ilişkilerin Balkanlar ekseninde şekillendiğini göstermiştir. Bethlen'in Ankara seyahatinin ciddi sonuçları beraberinde getirdiği söylenemez; iki ülke arasındaki dış siyaset işbirliğini daha ileri bir noktaya taşıyamamıştır. Bethlen başlangıçta İtalya'nın Yugoslavya'yı çevreleyecek Balkan bloğu fikrini desteklerken sonradan Türk-Yunan-Bulgar üçlü paktını savunmaya mecbur kalmıştır.⁹⁷ Türkiye'nin ise, bu süreçte Macaristan'ı Yugoslavya'ya karşı bir denge unsuru olarak gördüğü, hatta Bulgar-Yugoslav yakınlaşmasını engellemek için Macar faktörünü ön plana çıkartmak istediği anlaşılmaktadır.

Balkanlar'daki gelişmeler iki ülke ilişkilerine mesafe koymuştur. Türkiye'nin Balkanlar'daki çabalarının aksine, Macaristan, Türkiye'nin liderliğinde Bulgaristan ve Yunanistan'ın gerçekleştireceği bir Balkan ittifakının oluşumunu arzu etmiştir. Böylece, paktın içerisinde Yugoslavya'nın dengeleneceğini düşünmüştür. Ancak, tam tersine, Walko ve Bethlen'in ziyaretlerinin Yugoslavya'yı Türkiye ve Yunanistan ile anlaşarak Balkan ittifadına girmeye sevk eden ilk kıvılcımlardan biri olduğu ileri sürülebilir. Türkiye, Macaristan'ı da kuracağı Balkan bloğuna davet etmiştir. Ne var ki, revizyon hülyasına kapılan Macaristan izlediği siyasetin bu şekilde başarılı olamayacağını görmüş ve Türkiye'den uzaklaşmıştır. Macaristan'ın yeni başbakanı Gömbös de Türk muhataplarını revizyonist siyasete ikna edebilme düşüncesiyle Ankara'ya gelse de memleketine eli boş dönmüştür.

Sonuç olarak, Balkanlar'daki gelişmeler İtalya ve Macaristan'ın hedeflediğinin tam aksine bir seyir almış; aralarındaki sorunları çözen Türkiye ve Yunanistan bir arada hareket etmiş; üstelik Yugoslavya'yı da kurdukları bloğa katmayı başarmışlardır. Yine de bu birleşimin kıvılcımını çakan unsurun, gelişmeler arzu ettiği gibi olmasa da İtalya olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Macar Ulusal Arşivi Devlet Arşivi Dışişleri Bakanlığı

(Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Külgyminisztérium Levéltára / MNL OL)

MNL OL K 63 208. bağ 23. başlık İstanbul'dan 17 Aralık 1928 tarih 57 sayılı rapor

MNL OL K 63 210. bağ İstanbul'dan 14 Mart 1928 tarih 13 sayılı rapor

MNL OL K 63 210. bağ Belgrad'dan 12 Nisan 1928 tarih 102/pol. sayılı rapor.

⁹⁷ Nemes, *age*, s.354-355.

- MNL OL K 63 210. *bağ* Roma'dan 13 Nisan 1928 tarih 56/pol sayılı rapor.
- MNL OL K 63 210. *bağ* Héderváry'nin 21 Mayıs 1928 tarih ve 2097 sayılı bilgi notu.
- MNL OL K 63 210. *bağ* Roma'dan 6 Temmuz 1928 tarih 101.sayılı rapor
- MNL OL K 63 210. *bağ* Roma'dan 25 Eylül 1928 tarih 143/pol sayılı rapor
- MNL OL K 63 210. *bağ* Ankara'dan Budapeşte'ye 9 Eylül 1928 tarih 24 numaralı telgraf
- MNL OL K 63. 287.*bağ* İstanbul'dan 20 Eylül 1928 tarih 35/pol sayılı rapor
- MNL OL K63 288. *bağ* 1932 32/7. *başlık*30 Kasım 1932 tarih 65 pol. sayılı rapor.
- MNL OL K 64 26. *bağ* 41. *başlık*Balkanlar'daki Walko'dan Tahy'e 1 Nisan 1927 tarihinde gönderilen talimat.
- MNL OL K 64 26. *bağ* 41. *başlık*Walko'dan Tahy'e3 Nisan 1927 tarihli talimat
- MNL OL K 64 26. *bağ* 41. *başlık* Ankara'dan 14 Nisan 1927 tarihli rapor..
- MNL OL K 64 31. *bağ* 41. *başlık* 20 Aralık 1927 tarih 54/pol. sayılı rapor.
- MNL OL K 64 31. *bağ* 41. *başlık*19 Ocak 1928 tarih 3/pol sayılı rapor.
- MNL OL K 64 31. *bağ* 41. *başlık* Walko'dan Yeniköy'e 11 Nisan 1928 tarih ve 6 sayılı telgraf.
- MNL OL K 64 31. *bağ* Héderváry'nin Tahy'e 3 Mayıs 1928 tarih ve 293 res. sayılı talimatı
- MNL OL K 64 37. *bağ* 41. *başlık* Ankara'dan 15 Aralık 1929 tarih 62/pol. sayılı rapor.
- MNL OL K 6437. *bağ* 41. *başlık* 16 Ekim 1929 tarih 732 res. sayılı rapor.
- MNL OL K 64 41. *bağ* 1930 32. *başlık* Atatürk-Kont Bethlen görüşmesine ait 7 Kasım 1930 tarihli rapor.
- MNL OL K 64 41. *bağ* 1930 32. *başlık* Kont Bethlen'in Türk-İtalyan ilişkilerine ilişkin 7 Kasım 1930 tarihli raporu.
- MNL OL K 64 41 *bağ* 1930 32. *başlık* - 4 Nisan 1930 tarih 200 res/930 sayılı Walko'nun Türkiye ve Bulgaristan temaslarına ilişkin tutanak.
- MNL OL K 64 56. *bağ* 1933 32. *başlık* 26 Ağustos 1928 tarih 511 res. pol. sayılı rapor.
- MNL OL K 64 56. *bağ* 1933 32. *başlık* Ankara'dan 9 Kasım 1933 tarih ve 42/pol. sayılı rapor.
- MNL OL K 64 56. *bağ* 1933 32. *başlık* İstanbul'dan 20 Kasım 1928 tarih 50/pol. sayılı rapor.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA 30.10.000.000.226.524.5.

BCA 30.0.018.001.002.1.4.4.

BCA 30.10.000.000.226.524.16.

Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi (Auswärtiges Amt / A.A.)

Botschaft Budapest R 74164 20 Ağustos 1930 tarih ve cfr II Ve 40 pr. 2/8.30 in Po 4 Vbd. sayılı rapor

*Botschaft Budapest Karton 61 251_Band 1-5 (1921-1930)*Roma'dan 17 Mayıs 1928 tarih ve Nr I/2112 Abschrift III 0 2967 sayılı rapor.

Birleşik Krallık Ulusal Arşivleri Dışişleri Bakanlığı (The National Archives of the UK Foreign Office / FO)

FO 371/1382419 Şubat 1929 tarih E 906/906/44 sayılı Türkiye 1928 Senelik raporu.

FO 371/19035 E 233/233/44 10 Ocak 1935 tarihli 1934 Senesi Türkiye Raporu

Gazeteler - Dergiler

Aynı Tarihi

Vakit

Pesti Napló

Kitap ve Makaleler

Dörtler Misakı (1933) T.C. Hariciye Vekâleti Daire IV Şube 1 No. 24, Ankara, Hariciye Vekâleti Matbaası.

Az 1927 évi Országos Törvénytar (1927 Senesi Düstur) (1931), Budapest.

İsmet Paşa'nın Siyasî ve İctimaî Nutukları 1920-1933 (1933), Ankara, Başvekâlet Matbaası.

TBMM Gizli Celse Zabıtları c. IV (1985) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934) (1974) T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara.

ALSAN Zeki Mesud (1954) Tecavüz'ün Tarifi Problemi, *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XI, Sayı 1-2, s.59-63.

ANDREIDES Gábor (2010) Fegyverszünettől megszállásig: az olaszországi események magyarországi hatása 1943-1944-ben (Mütarekeden İşgale: 1943-

1944'teki İtalyan olaylarının Macaristan'a etkisi), *Múltünk (Geçmişimiz)*, Cilt 55, Sayı 2, s.208-209.

BALKAYA İ. Sabri (2009) Türk-Macar Diplomatik Ziyaretlerinin Türk Basınına Yansımaları (1930-1931), *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 20, s.97-115.

BAROSS Gabor (1964) *Hungary and Hitler*, Los Angeles, University of Southern California, 1964.

BARLAS Dilek (1998) *Etatism and Diplomacy in Turkey, Economic and Foreign Policy Strategies in an Uncertain World, 1929-1939*, Brill, Leiden.

----- (2004) Friends or Foes? Diplomatic Relations between Italy and Turkey, 1923-36, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 36, No. 2, s.231-252.

-----, GÜVENÇ Serhat (2013) *Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939) Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları*, Çev. Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

BOIA Eugene (1992) *Romania's Diplomatic Relations with Yugoslavia in the Interwar Period, 1919-1941*, Boulder, East European Monographs.

BURÇAK Rıfıkı Salim (1943) "İtalyan Politikasının Beş Yılı (1935-1939)", *SBF Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, s.473-476.

CAMPUS Eliza (1978) *The Little Entente and the Balkan Alliance*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.

DEZSŐ Nemes (1964) *A Bethlen-Kormány Külpolitikája 1927-1931-ben az "Aktív Külpolitika" Kifejlődése és Kudarca (Bethlen Hükümeti'nin Dışpolitikası 1927-1931, "Aktif Dış Politika"nın Gelişimi Ve İflası)*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

ERKİN Behiç (2010) *Hâtırat (1876-1958)*, TTK, Ankara

ESMER Ahmet Şükrü (1953) *Siyasî Tarih (1919-1939)*, SBF Yayınları No:30-12, Ankara.

GÜRÜN Kâmuran (1986) *Savaşan Dünya ve Türkiye I. Cilt*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

JUHÁSZ Gyula (1978) *Hungarian Foreign Policy (1919-1945)*, Akademiái Kiádo, Budapest.

MCMILLAN Margaret (2003), *Paris 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayn Hikâyesi*, Çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

NAGY Zsuzsa (1995) Italy and Hungary at the Time of the Paris Peace Conference, 1919, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Ed. Ignác Romsics, War and Society in East Central Europe vol. XXXIII, 1995, s.99-110.

- ORAN Baskın (ed.) (2005) *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1. 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul. 11. Baskı.
- ÖZCAN Halil (2011) *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- PERGEL Antal (2010) A Török függetlenségi Háború, *Rubicon*, No. 10, s.58-63.
- PÖLÖSKEI Ferenc (1995) Hungary's International Position in the 1920's, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Ed. Ignác Romsics, War and Society in East Central Europe vol. XXXIII, s.113-117.
- PRITZ Pál (1982) *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932-1936 (Gyula Gömbös'ün Başbakanlığı Dönemi'nde Macaristan'ın Dış Siyaseti 1932-1936)*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SAGAY Reşat (1972) *XIX ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 110, İstanbul.
- SARAL Emre (2015) Macar Elçilik Raporlarında Türkiye ve Balkan Antantı (1931-1935), *Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi 17-22 Kasım 2011, Üsküp-Manastır, Makedonya Bildiriler Cilt II*, Haz. Orhan Neçare, Ankara, s.1243-1256.
- (2015) Kitap Değerlendirme: Hornyák Árpád, Magyar-Jugoszláv Diplomáciai Kapcsolatok 1918-1927 [Macar-Yugoslav Diplomatik İlişkileri 1918-1927], Újvidék [Novi Sad], Fórum Könyvkiadó, 2004, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 48, s.182-186.
- (2017) Türkiye-Macaristan Dostluk Antlaşması (18 Aralık 1923), *Halil İnalçık Armağanı - III Tarih Araştırmaları*, Ed. Ahmet Özcan, Doğubati Yayınları, Ankara, s.155-180.
- SERES Attila (2012) *Hungarian-Soviet Economic Relations (1920-1941)*, Çev. Thomas J. ve Helen D. DeKornfeld, East European Monographs No.DCCLXXXIX, New Jersey, Center for Hungarian Studies and Publications Inc.
- SONYEL Salahi (1995) *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Cilt I*, TTK, Ankara, 3. Baskı.
- TÜRKEŞ Mustafa (1990) *Turkish-Balkan Relations in the Light of the Balkan Entente 1930-1934*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Manchester.